

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทยกับการเป็นประชาคมอาเซียน

QUALITY OF LIFE DEVELOPMENT OF THE ELDERLY IN THE ASEAN COMMUNITY

นิราศศิริ โรจนธรรมกุล

Nirassiri Rojanadhamkul

คณะพยาบาลศาสตร์มิชชั่น มหาวิทยาลัยนานาชาติเอเชีย - แปซิฟิก กรุงเทพมหานคร ประเทศไทย

Mission Faculty of Nursing, Asia-Pacific International University, Bangkok, Thailand

nirassiri@apiu.edu

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทยกับการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน สารสนเทศและข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาได้รับมาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ จำนวน 12 รายการ นอกจากนี้วิธีการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาถูกนำมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผลการศึกษาพบว่า สังคมไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างสมบูรณ์ใน ปี พ.ศ. 2567 ภายใต้ข้อจำกัดและความไม่พร้อมเกี่ยวกับสวัสดิการสังคมของรัฐ ท้องถิ่นและชุมชนมีบทบาทสำคัญที่จะเติมเต็มสิ่งที่ขาดเพื่อให้กระบวนการเหล่านี้เป็นไปได้ อย่างเหมาะสมโดยการใช้ความหลากหลายของทุนสังคมเป็นตัวช่วย เช่น นโยบายในหลาย ๆ ด้าน การวางแผนอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันสังคมผู้สูงอายุก็มีความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน

คำสำคัญ: การพัฒนาคุณภาพชีวิต ผู้สูงอายุ ประชาคมอาเซียน

ABSTRACT

The primary objective of this qualitative research study was to examine Quality of Life Development of the Thai Elderly person with the ASEAN Community. Information and data in this study received from a variety of all 12 documents regarding the elderly. Content analysis technique was employed. Research results revealed that the Thai society had been entirely moving to an aging society in 2024. Under the limitation and insufficient public welfare, the local and community have a significant role to fulfill the lack to mobilize these processes by using a variety of social capital, such as several policies, plan, and regularities, then the old Thai society has readiness towards ASEAN Community.

Keywords: Quality of Life, Elderly Person, ASEAN Community

บทนำ

สังคมไทยเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านประชากร เนื่องจากโครงสร้างของประชากรไทย มีแนวโน้มก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aging Society) หรือเรียกว่า ภาวะประชากรผู้สูงอายุ (Population Aging) (Institute of Geriatric Medicine, 2000) โดยองค์การสหประชาชาติได้ให้คำจำกัดความของการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุว่า ประเทศใดที่มีสัดส่วนประชากร อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เกินร้อยละ 10 ของประชากรรวม ถือว่าประเทศนั้นเป็นสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี พ.ศ. 2550 ประเทศไทยมีประชากร 65.6 ล้านคนในจำนวนนี้เป็นประชากรที่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป เป็นชาย 3.13 ล้านคน และหญิง 3.89 ล้านคน ซึ่งหมายถึงสังคมไทย ได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ คิดเป็นมากกว่าร้อยละ 10 และ คาดการณ์ว่าจำนวนผู้สูงอายุ จะเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยในปี พ.ศ. 2564 อาจมีผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 20 ซึ่งส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องช่วยเหลือตนเองมากขึ้น (Promotion and Elderly Care office, 2008) และเมื่อพิจารณาสัดส่วนประชากรผู้สูงอายุต่อประชากรรวมทั้งประเทศ พบว่า ประเทศไทยเป็นสังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 นอกจากนี้ United Nation (2004) ได้คาดประมาณประชากรไทยว่า ปี พ.ศ. 2544 - 2563 จะเป็นศตวรรษแห่งผู้สูงอายุ หมายถึงการมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่าร้อยละ 10 ของประชากรรวมทั่วโลกและมีแนวโน้มว่าประชากรผู้สูงอายุเหล่านี้จะมีฐานะยากจนเป็นประเด็นท้าทายทั้งทางสังคมและเศรษฐกิจที่แต่ละประเทศจะต้องมีแผนรองรับ (United Nation, 2004) สำหรับประเทศไทย สำนักงานสถิติแห่งชาติ สรุปว่า ไทยกำลังก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 โดยมีประชากรผู้สูงอายุร้อยละ 10.4 ของประชากรทั้งประเทศ และคาดว่าจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ในช่วงปี พ.ศ. 2567 - พ.ศ. 2568 (National Statistical Office, 2004) ซึ่งสอดคล้องกับผลจากการคาดประมาณ

ประชากรไทยระหว่างปี พ.ศ. 2543 ถึง พ.ศ. 2573 ของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่คาดว่าอีกประมาณ 30 ปีข้างหน้า หรือภายใน ปี พ.ศ. 2573 จำนวนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นประมาณ 17.7 ล้านคน หรือประมาณ 1 ใน 4 ของประชากรไทยทั้งประเทศ (Yodpet, 2007)

ในขณะเดียวกัน ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community : AEC) ในปี พ.ศ. 2559 ซึ่งเป็นผลมาจากโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ประเทศต่าง ๆ 10 ประเทศ เกิดการรวมตัวกันเป็นประชาคม เพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองทางการค้า และสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ คณะกรรมาธิการการพัฒนาสังคมและกิจการเด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการและผู้ด้อยโอกาส วุฒิสภาได้พิจารณาว่า หนึ่งในเสาหลักของประชาคมอาเซียน คือ ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN socio - cultural community) มีเป้าหมายให้อาเซียนเป็นประชาคมที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง เป็นสังคมที่เอื้ออาทรและแบ่งปัน ประชากรมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีและมีการพัฒนาในทุกด้าน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รวมทั้งเสริมสร้างอัตลักษณ์ของอาเซียน ซึ่งมีแผนความร่วมมือใน 6 ด้าน ได้แก่ การพัฒนามนุษย์ การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน และการลดช่องว่างทางการพัฒนา (Asean Policy Working Group, 2015)

ปัญหาภาวะของการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ และการเป็นประชาคมอาเซียนไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งประเทศสมาชิกจะต้องเตรียมพร้อมและพัฒนาศักยภาพของตนในด้านต่าง ๆ เพื่อให้สามารถดำรงอยู่และแข่งขันทางเศรษฐกิจได้ ในทางเศรษฐศาสตร์มักจะมี การพูดถึงการรักษาระดับความสามารถในการแข่งขัน

(competitiveness) ซึ่งปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ “ประสิทธิภาพ” (efficiency) ของประชาชนในประเทศนั้น ๆ (Gray et al., 2013; Research and Statistics Office Reinsurance Company Limited, 2013) เป็นเรื่องน่าเสียดายที่ส่วนใหญ่ของหน่วยงานภาครัฐในประเทศไทยยังมองข้ามโอกาสทองของการนำพลังของผู้สูงอายุไทยซึ่งเป็นกำลัง 10% ของประเทศ มาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อให้การก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนนั้นมีศักดิ์ศรี ที่จะทำให้ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่เห็นว่า ผู้สูงอายุไทยในยุคปัจจุบันน่าจะเป็นพลังในการผลิตได้ โดยมองว่า “เป็นกลุ่มที่สามารถทำประโยชน์” และยังเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า (asset) ด้วยการนำเสนอว่าผู้สูงอายุบางส่วนเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถได้รับการยกย่อง ส่งเสริม และมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่สังคม ภายใต้งานส่งเสริมของหน่วยงานต่าง ๆ เช่น คุรุภูมิปัญญาของกระทรวงศึกษาธิการ ผู้สูงอายุในคลังปัญญาผู้สูงอายุของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และวุฒิสภาของธนาคารคลังสมอง เป็นต้น แม้แต่ภาครัฐบาลเองก็ดูเหมือนจะตระหนักว่าผู้สูงอายุน่าจะมีคุณค่ามากขึ้น ดังเช่น การเปิดโอกาสการต่ออายุราชการสำหรับสาขาวิชาชีพที่ขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ เช่น ผู้พิพากษาและแพทย์ หรือ วิศวกรในสาขาวิชาที่ขาดแคลน เป็นต้น ซึ่งภาครัฐควรจะต้องมีวิธีการในการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจัง (Tantivipawin, 2012) ดังนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญที่จะต้องพยายามพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้เป็นพลังขับเคลื่อนสู่ความสุขของชีวิตตนเองและสังคมได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า ผู้สูงอายุเป็นทรัพยากรสินทางปัญญาและทรงคุณค่าควรแก่การดูแลรักษา (Sasud, 2017)

ในขณะที่ประเทศไทยเข้าสู่การเป็นประชาคมอาเซียน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อระบบสวัสดิการผู้สูงอายุที่จะต้องมีการเตรียมการต่างๆ เราควร

ต้องมีการเตรียมความพร้อมในเรื่องสวัสดิการสังคมและการดูแลสุขภาพความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุ ให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุตั้งแต่เป็นต้นไป ซึ่งในเรื่องดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งในเสาหลักของอาเซียน (ASEAN socio-cultural community) ดังนั้นนโยบายด้านผู้สูงอายุจึงมุ่งเน้นการเสริมสร้างระบบบริการที่จะให้ผู้สูงอายุได้อยู่กับครอบครัวและชุมชน ซึ่งการที่ครอบครัวและชุมชนมีการร่วมมือในการจัดการระบบบริการต่าง ๆ ให้แก่ผู้สูงอายุ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นก็จะก่อให้เกิดสวัสดิการที่เหมาะสมแก่ชุมชนได้ (Promotion and Elderly Care office, 2008) ในบริบทของสังคมแบบไทย ๆ ที่มีเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในแต่ละภูมิภาค ในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมวัฒนธรรมของแต่ละสังคมโดยอาจนำมาซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการในการเสริมสร้างพลังทางเศรษฐกิจและสังคม และเตรียมมาตรการทางสังคมเพื่อรองรับภาวะสังคมผู้สูงอายุในสังคมไทย โดยการบูรณาการของทุกภาคส่วนทั้งรัฐ ท้องถิ่น ชุมชน ประชาสังคม องค์กรพัฒนาเอกชน ครอบครัวและสมาคมต่าง ๆ ตลอดจนกลุ่มผู้สูงอายุให้มาร่วมกันเป็นผู้นิยามความหมายของผู้สูงอายุ นำเสนอปัญหา ผู้สูงอายุ เสนอมาตรการทางสังคม และเป็นกลไกหลักในการเสริมสร้างกระบวนการทางสังคมเพื่อรองรับสังคมผู้สูงอายุ สร้างเสริมผู้สูงอายุเป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมต่อไป เพื่อให้เกิดสังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพและเพื่อไม่ให้อัตราการพึ่งพิงของประชากรวัยสูงอายุต่อประชากรในวัยแรงงานมากจนอาจจะเป็นภาระต่อการพัฒนาและขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ (Research and Statistics Office Reinsurance Company Limited, 2013) เท่าที่ผ่านมา แผนผู้สูงอายุแห่งชาติภายใต้รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 มีการดำเนินการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุไทยร่วมกันของรัฐบาลและหลายภาคส่วนใน 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพอนามัย 2) ด้านศึกษา 3) ด้านที่อยู่อาศัย 4) ด้าน

ส่งเสริมการทำงานและรายได้ และ 5) ด้านบริการสังคม และนันทนาการ อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจของสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง (สศค.) พบปัญหาดังนี้ คือ 1) ภาระงบประมาณของประเทศที่จัดสรรในการดูแลสวัสดิการผู้สูงอายุ 2) แรงงานวัยเกษียณอายุมีการออมน้อยมาก 3) รายได้หลังเกษียณไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ปัญหาเหล่านี้จึงมีผลกระทบโดยตรงต่อผู้สูงอายุของประเทศไทย (Prompak, 2013)

อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากการดูแลสวัสดิการของผู้สูงอายุให้ดีขึ้น ควรมีการนำเอาศักยภาพของผู้สูงอายุมาส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมต่อการพัฒนาประเทศ รวมทั้งการเป็นสังคมภูมิปัญญาด้วยการสร้างการมีส่วนร่วม การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม และประเพณี สู่อนุชนรุ่นหลังที่จะเป็นพลเมืองอาเซียนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทยกับการเป็นประชาคมอาเซียน

วิธีการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องนั้น ผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลที่เป็น เอกสาร ตำรา บทความและเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 ถึงปี พ.ศ. 2560 โดยมีคำสำคัญ คือ ผู้สูงอายุ การพัฒนาคุณภาพชีวิต และประชาคมอาเซียน ได้ข้อมูลสำคัญจาก วิทยานิพนธ์ งานวิจัยและบทความที่เกี่ยวข้องทั้งหมด 20 รายการ ข้อมูลทั้งหมดถูกนำมาสังเคราะห์เชิงเนื้อหาในประเด็นที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทย เพื่อการเตรียมการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ดังนั้นการนำเสนอบทความวิชาการครั้งนี้จึงเป็นการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทยประชาคมอาเซียนกับแนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุและแนวทางการพัฒนาผู้สูงอายุไทย ดังนี้

แนวคิดคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุไทย

ความหมายของผู้สูงอายุนั้น องค์การสหประชาชาติได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ผู้สูงอายุ” ในการจัดประชุมสมัชชาโลก เรื่องผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2525 ว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ทั้งเพศชายและหญิง (Waiwattana, 2007) พระราชบัญญัติผู้สูงอายุปี พ.ศ. 2546 มาตรา 3 ได้บัญญัติไว้ว่า “ผู้สูงอายุ” หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป ทั้งชายและหญิง

Waiwattana (2007) อธิบายว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยยึดหลักเกณฑ์ขององค์การระหว่างประเทศและตามกฎหมายการปลดเกษียณของข้าราชการไทย

Poomswat (2006) สรุปความหมายของคำว่า ผู้สูงอายุ คือ บุคคลทั้งเพศชายและหญิง ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ประเทศไทยถือเกณฑ์อายุตามปฏิทินซึ่งเป็นผู้สูงอายุตามเกณฑ์ขององค์การอนามัยโลก

Kongkam (2006) อธิบายว่า การให้ความหมายของผู้สูงอายุมีความแตกต่างกัน โดยในแต่ละประเทศจะนับว่าเป็นผู้สูงอายุก็คือ ผู้ที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไป แต่โดยทั่วไปแล้วสังคมไทย เชื่อว่าผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และข้าราชการไทยจะเกษียณอายุราชการเมื่ออายุ 60 ปี

โดยสรุป ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ทั้งชายและหญิง มีคำเรียกหลายคำที่ใช้สำหรับเรียกผู้สูงอายุ เช่น วัยชรา ผู้สูงวัย คนเฒ่า คนแก่ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย จิตใจและ สังคม ส่วนความหมายของคุณภาพชีวิตนั้น ลอร์ดตัน (Lawton, 1985 in Loylom, 2001) ได้ศึกษาคุณภาพชีวิตหรือการมีชีวิตที่ดีในผู้สูงอายุ และกล่าวว่าผู้สูงอายุที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี ต้องประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ 4 ด้าน คือ

1. การมีความผาสุกทางด้านจิตใจ (Psychological Well-Being) หมายถึง การที่บุคคล

สามารถประเมินได้ว่า ประสบการณ์ในชีวิตที่ผ่านมา มีคุณภาพ โดยประเมินได้จากผลกระทบระดับความสุขที่ได้รับ และความสำเร็จที่ได้บรรลุตามความต้องการ หรือเป้าหมายที่ตั้งไว้

2. ความสามารถในการแสดงพฤติกรรม (Behavioral Competence) หมายถึง ความสามารถในการทำหน้าที่ของบุคคล ซึ่งรวมถึงการทำหน้าที่ของร่างกาย การมีสุขภาพที่ดี การรับรู้ที่ถูกต้อง และการมีพฤติกรรมทางสังคมที่ถูกต้อง

3. สิ่งแวดล้อมของบุคคล (Objective Environment) หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วย 5 ส่วน ได้แก่

3.1 สิ่งแวดล้อม ทางกายภาพ ลักษณะภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และที่อยู่อาศัย

3.2 บุคคลที่มีความสำคัญต่อผู้สูงอายุ เช่น สมาชิกในครอบครัว เพื่อน

3.3 บุคคลอื่นทั่วไปที่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้สูงอายุ

3.4 สถานภาพทางสังคม อายุ เชื้อชาติ และเศรษฐกิจ

3.5 สภาพทางสังคม และวัฒนธรรมภายในชุมชนที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่

4. การรับรู้คุณภาพชีวิต (Perceived Quality of Life) หมายถึง การที่บุคคลมีการประเมินตนเองเกี่ยวกับความผาสุกทางด้านจิตใจ ความสามารถในการทำหน้าที่ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อบุคคล ดังที่ได้กล่าวมา

ปัจจัยด้านความผาสุกด้านจิตใจ อันเป็นเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตที่สำคัญยิ่ง ของการดำเนินชีวิต มีความใกล้เคียงกับความพึงพอใจในชีวิต เป็นสิ่งที่พึงปรารถนาของบุคคล เพราะเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงคุณภาพชีวิตของบุคคลนั้น และในการศึกษาด้านวิทยาการผู้สูงอายุ (Gerontology) มักใช้ความพึงพอใจในชีวิตเป็นตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ (Gray et al., 2013) นอกจากนี้

ยังมีผู้ให้นิยามของความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุไว้เพิ่มเติมอีกดังนี้

วอร์แมน (Wolman, 1973 in Chumroenpanich, 2006) ได้ให้ความหมายของความพึงพอใจในชีวิตว่า เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นเมื่อความต้องการได้รับการตอบสนอง

บาร์โร และสมิท (Barrow and Smith, 1977 in Chumroenpanich, 2006) กล่าวถึงความพึงพอใจในชีวิตว่า เป็นความรู้สึกที่เป็นสุข ประกอบด้วย ความสนุกสนาน ไม่ต้องเผชิญความเครียด ความไม่พึงประสงค์ และความชอกช้ำ ซึ่งความรู้สึกนี้เกิดขึ้นเมื่อบุคคลได้เปรียบเทียบสถานการณ์ปัจจุบัน เป็นอยู่กับสถานการณ์ที่เขาคาดหวังให้เป็น ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ (Cambell (1976) และ (Power, 1983 in Chumroenpanich, 2006) ที่ได้ให้ความหมายเพิ่มเติมว่าความผาสุกนั้นไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากการที่บุคคลได้รับการตอบสนองอย่างสมบูรณ์ในทุก ๆ สิ่งที่ต้องการแต่หมายถึง ความสุขที่เกิดจากการปรับตัวรับสภาพที่เกิดขึ้นจากสิ่งต่าง ๆ หรือจากสภาพแวดล้อมได้เป็นอย่างดี

จึงสรุปได้ว่าคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ประกอบด้วยปัจจัย 4 ด้าน คือ การมีความผาสุกทางด้านจิตใจ (Psychological Well - Being) ความสามารถในการแสดงพฤติกรรม (Behavioral Competence) สิ่งแวดล้อมของบุคคล (Objective Environment) และการรับรู้คุณภาพชีวิต (Perceived Quality of Life)

สำหรับปัจจัยที่เป็นอุปสรรคที่ทำให้ผู้สูงอายุไทยไม่มีคุณภาพชีวิต อาจสรุปได้ 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก ปัจจัยทางสังคม (Sukhothai Thammathirat University, 2014) กล่าวคือ ในวัยนี้ปัญหาสุขภาพร่างกายเป็นเรื่องปกติ ผู้สูงอายุจะมีสุขภาพร่างกายเสื่อมโทรม ไม่แข็งแรง จึงจำเป็นต้องมีผู้ดูแลเอาใจใส่และจะต้องใช้จ่ายในการรักษาพยาบาล ทำให้มีรายจ่ายเพิ่มขึ้น ขณะที่ไม่มีรายได้ จึงทำให้ผู้สูงอายุมีความเป็นอยู่ที่ลำบาก หากไม่มีการวางแผนสะสม

เงินออม เพื่อเก็บไว้ใช้จ่ายในวัยชรา จึงจำเป็นที่จะเตรียมพร้อมรับการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ จะต้องมีการวางแผนการออม การลงทุนและการบริโภค เพื่อที่จะเตรียมพร้อมเมื่อเข้าสู่ผู้สูงอายุ เนื่องจากเมื่อสูงอายุแล้วจะต้องหยุดทำงานและขาดรายได้ เพื่อจะได้มีรายได้หรือเงินสะสมไว้ใช้ในวัยสูงอายุหรือสามารถนำเงินออมที่สะสมไว้มาใช้ในช่วงบั้นปลายชีวิต และหากไม่ได้มีการวางแผนดังกล่าวที่ดี ปัญหาผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งก็จะตามมา เนื่องจากการที่มีสัดส่วนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น ทำให้ผู้ที่อยู่ในวัยทำงานจะต้องทำงานมากขึ้นและต้องรับภาระดูแลผู้สูงอายุในสัดส่วนที่เพิ่มขึ้น บางครั้งทำให้ผู้ดูแลต้องทำงานหนักขึ้น ส่งผลให้ผู้สูงอายุขาดความอบอุ่นหรืออาจถูกทอดทิ้งได้ ซึ่งแน่นอนว่า จะทำให้เกิดปัญหาทางด้านสุขภาพจิตได้ เพราะในวัยเกษียณอายุไม่ได้ทำงาน ทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกเหงา ไม่ภาคภูมิใจ เหมือนเป็นภาระกับลูกหลาน อาจรู้สึกน้อยใจ ซึมเศร้า จึงจำเป็นต้องมีคนดูแลเอาใจใส่ ดังนั้นในการเตรียมความพร้อมการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ควรจะร่วมมือกันทั้งภาครัฐและเอกชนตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน และประเทศ โดยเฉพาะการร่วมกันกระตุ้นเพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของการก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ มีการเตรียมการวางแผนการออม การใช้ชีวิตในบั้นปลาย การร่วมมือกันในชุมชน การจัดกิจกรรมเผยแพร่ความรู้ทางด้านสุขภาพอนามัยของผู้สูงอายุ การปรับตัวทางด้านสังคมและจิตใจของผู้สูงอายุ รวมทั้งการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการลงทุนและการออม เพื่อเตรียมความพร้อมเมื่อถึงวัยผู้สูงอายุ สำหรับบางประเทศได้มีการขยายอายุผู้เกษียณอายุและเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีงานทำมากขึ้น เพื่อไม่ให้รู้สึกว่าตนเองไร้คุณค่าและเป็นภาระกับสังคม เพื่อสร้างความภาคภูมิใจให้กับผู้สูงอายุ

ประเด็นที่สอง คือ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ กล่าว คือ ทางด้านการผลิต เมื่อโครงสร้างของประชากรเปลี่ยนไป มีสัดส่วนผู้สูงอายุมากขึ้น ขณะที่วัยทำงานเท่าเดิม หรือลดลงจะมีผลกระทบโดยตรงต่อการผลิต

ทำให้การผลิตและกำลังแรงงานน้อยลง ผลิตภาพการผลิตลดน้อยลงหรืออุปทานแรงงานลดลง ซึ่งอาจจะส่งผลทำให้ค่าแรงสูงขึ้นได้ หรือเกิดการขาดแคลนแรงงาน ทั้งนี้อาจแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการนำเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีเข้ามาทดแทนแรงงานคน หรือการนำเข้าแรงงานต่างด้าว ซึ่งจะส่งผลให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานต่างด้าวมากขึ้น

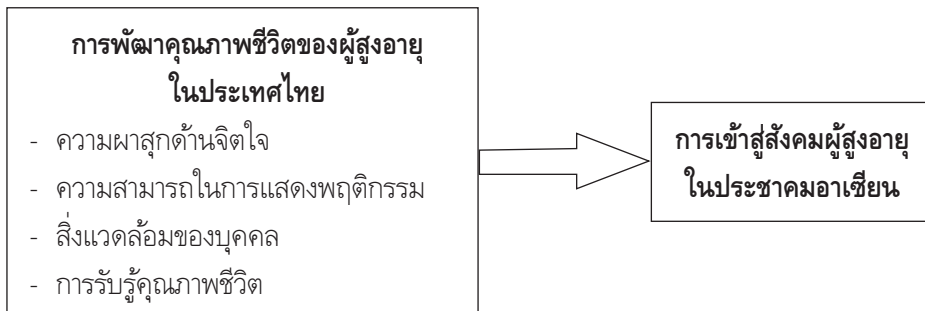
ส่วนทางด้านการลงทุนและการออม เมื่อมีวัยผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น ทำให้ความต้องการการลงทุนน้อยลง วัยสูงอายุหรือวัยเกษียณขาดรายได้หรือมีรายได้น้อยลง ทำให้มีการออมลดลง ในขณะที่วัยทำงานต้องรับภาระมากขึ้นทำให้มีการใช้จ่ายเพิ่มขึ้น จึงส่งผลให้เงินออมน้อยลงและเงินลงทุนลดลง สำหรับภาครัฐบาลจำเป็นต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายทางด้านสวัสดิการมากขึ้น เพื่อบริการสังคม ทางด้านสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ ทำให้การลงทุนและการออมของประเทศลดลง อีกทั้งทางด้านผลผลิตหรือรายได้ประชาชาติ สัดส่วนผู้สูงอายุมากขึ้น ทำให้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (GNP) หรือรายได้ประชาชาติน้อยลง และรายได้เฉลี่ยต่อบุคคลลดลง ผลการผลิตลดลง สำหรับทางด้านการคลัง งบประมาณรายจ่ายเพิ่มขึ้น ภาครัฐจำเป็นต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายทางด้านสาธารณสุข การแพทย์ บริการสังคมแก่ผู้สูงอายุมากขึ้นและต้องเพิ่มงบประมาณรายจ่ายเพื่อสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ยากไร้ถูกทอดทิ้งมากขึ้น ขณะที่งบประมาณรายได้ลดลง เก็บภาษีรายได้ลดลง เนื่องจากมีวัยผู้สูงอายุซึ่งไม่มีรายได้มีสัดส่วนที่มากขึ้น

หากพิจารณาผู้สูงอายุในฐานะผู้ผลิต เหตุปัจจัยข้างต้นทำให้ผู้สูงอายุสามารถยืดอายุการทำงานของตนให้ยาวนานขึ้นกว่าเดิม เพราะการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจในอนาคต สามารถดำเนินการผ่านเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ทันสมัย ประกอบกับการให้คุณค่ากับความรู้และนวัตกรรมมากขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุมีโอกาสสร้างรายได้จากการใช้พลังสมองทำงานได้มากขึ้น แม้กำลังกายจะถดถอยลงไป

นอกจากนี้ การที่ประชากรวัยทำงานมีสัดส่วนลดลงเมื่อเทียบกับผู้สูงอายุอาจมีใช้ปัญหา เพราะเทคโนโลยีซึ่งทำให้แรงงานมีผลผลิตสูงขึ้น จะส่งผลให้ประชากรวัยทำงานสามารถสร้างรายได้มากขึ้นและทำให้ศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุมากขึ้นด้วย

หากพิจารณาผู้สูงอายุในฐานะผู้บริโภค จำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นแสดงถึงโอกาสในการพัฒนาธุรกิจสำหรับผู้สูงอายุ เพราะผู้สูงอายุในอนาคตส่วนหนึ่งเป็นผู้ที่มีรายได้สูงหรือมีออมจำนวนมากและฐานะผู้บริโภคที่มีขนาดใหญ่ย่อมหมายถึงความต้องการสินค้าและบริการสำหรับผู้สูงอายุจำนวนมาก (Chareonwongsak, 2007) ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพเพื่อความเข้าใจดังนี้

กรอบแนวคิดของการวิจัย

ประชาคมอาเซียนกับการพัฒนาผู้สูงอายุ

ประเทศสมาชิก “สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” 10 ประเทศ หรือ “อาเซียน” มีเป้าหมายจะก้าวไปสู่การเป็นประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 (ค.ศ. 2015) ประกอบด้วย 3 ด้านหลัก ได้แก่

1. ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community: APSC)
2. ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC)
3. ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC)

ในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 9 ปี พ.ศ. 2549 ที่บาหลี ผู้นำอาเซียนได้แสดงเจตนาารมณ์ใน Bali Concord II เห็นชอบให้จัดตั้งประชาคมอาเซียนภายในปี พ.ศ. 2563 ประกอบด้วยประชาคมในสามเสาหลัก ในส่วนของประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียนมีเป้าหมายให้อาเซียนเป็นประชาคมที่มีประชาชนเป็นศูนย์กลาง สังคมที่เอื้ออาทรและแบ่งปัน ประชาคมอาเซียนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีและมีการพัฒนาในทุกด้าน เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่งเสริมการให้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน รวมทั้งส่งเสริมอัตลักษณ์ของอาเซียน โดยมีแผนปฏิบัติการด้านสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน

(ASEAN Socio - Cultural Community Plan of Action) ระบุอยู่ในแผนปฏิบัติการเวียงจันทน์ (Vientiane Action Programme-VAP) และต่อมาในการประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 12 ผู้นำอาเซียนได้ลงนามใน Cebu Declaration on the Acceleration of the Establishment of the of an ASEAN Community by 2015 เร่งรัดการเป็นประชาคมฯ เร็วขึ้นอีก 5 ปี คือ จากปี พ.ศ. 2563 เป็นปี พ.ศ. 2558

ในการมุ่งไปสู่การเป็นประชาคมสังคมและวัฒนธรรม อาเซียนได้จัดทำแผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio - Cultural

Community Blueprint) โดยจัดประชุมเพื่อยกร่างแผนงาน 4 ครั้ง (ไทยเป็นเจ้าภาพจัดครั้งที่ 1 และ 3 ระหว่างวันที่ 11 - 13 มีนาคม และระหว่างวันที่ 30 มิถุนายน - 1 กรกฎาคม, ลาว ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 28 - 29 เมษายน และฟิลิปปินส์ ครั้งที่ 4 โดยที่ประชุมสุดยอดอาเซียน ครั้งที่ 14 เมื่อวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2552 ได้ให้การรับรองแผนงานฯ แผนงานการจัดตั้งประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio - Cultural Community Blueprint) ประกอบด้วยความร่วมมือใน 6 ด้าน ได้แก่

1. การพัฒนามนุษย์ (Human Development)
 2. การคุ้มครองและสวัสดิการสังคม (Social Welfare and Protection)
 3. สิทธิและความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice and Rights)
 4. ความยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Sustainability)
 5. การสร้างอัตลักษณ์อาเซียน (Building an ASEAN Identity)
 6. การลดช่องว่างทางการพัฒนา (Narrowing the Development Gap)
- ซึ่งด้านที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุคือ ด้านที่ 1 การพัฒนามนุษย์ โดยมีรายละเอียดดังนี้ (ASEAN Policy Working Group, 2015) การพัฒนามนุษย์ประกอบด้วย

1. ให้ความสำคัญกับการศึกษา
 2. การลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
 3. ส่งเสริมการจ้างงานที่เหมาะสม
 4. ส่งเสริมเทคโนโลยีสารสนเทศ
 5. การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเชิงประยุกต์
 6. เสริมสร้างทักษะในการประกอบการสำหรับสตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ และผู้พิการ
 7. พัฒนาสมรรถภาพของระบบราชการ
- การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุประเทศไทย

จะส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรม ค่านิยม วิธีการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ รวมถึงปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสังคม ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ ดังนั้นถ้าประเทศไทยสามารถนำทุนทางสังคมที่มีอยู่มาอนุรักษ์ พัฒนาต่อยอด และนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสมแล้ว ก็จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชาติให้มีความสุข ประเทศชาติมีความสมดุลและยั่งยืนต่อไป ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทภาครัฐในการเสริมสร้างผู้สูงอายุไทยให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมไทย ของ Tantivipawin (2012) พบว่ามีทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทย อยู่หลายประเภท ในที่นี้ จะกล่าวถึง 9 ทุน คือ 1) เครือข่ายทางสังคมของสังคมผู้สูงอายุ 2) การปฏิสังสรรค์ทางสังคม 3) การเข้าร่วมและการเข้าไปเกี่ยวข้องในกิจกรรมทางสังคม 4) การไว้วางใจ 5) กิจกรรมที่มีเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างตอบแทน 6) ทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน 7) กิจกรรมร่วม 8) ผู้กระทำที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสังคมของสังคมผู้สูงอายุ และ 9) ผู้นำของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทุนเหล่านี้ แสดงออกมาในรูปของกฎเกณฑ์ กติกา ที่ทำหน้าที่จัดระเบียบและกำหนดความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางสังคมให้ผู้สูงอายุอยู่ร่วมกันได้ และเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนต่าง ๆ ไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

การเป็นสังคมผู้สูงอายุไทยไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติของสังคมที่มนุษยชาติเราต้องเผชิญ และในขณะที่อาเซียนรวมตัวเป็นชุมชนหรือประชาคมเดียวกันในปี พ.ศ. 2559 การกำหนดนโยบายทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ ภาครัฐต้องให้ความสำคัญกับ “คุณภาพสังคม” (social quality) ทั้งในระดับปัจเจก และในระดับสังคมที่ตอบสนองกับการเพิ่มขึ้นของจำนวนผู้สูงอายุนั้น ปัจจุบันทั้งนักวิชาการไทยและต่างชาติ ยังเห็นว่าการดูแลผู้สูงอายุ เป็นค่าใช้จ่ายที่ต้องคอยดูแล เป็นภาระการพึ่งพิง เป็นผู้ที่เกะเขี่ยนเป็นประชากรที่ไม่มีกำลังการผลิตแล้ว จึงต้องเฝ้าวิตกกังวลกันไปว่าจะแก้ปัญหากันอย่างไร รัฐบาลจะมี

รูปแบบการให้บริการสงเคราะห์กับผู้สูงอายุได้อย่างไร

เสาหลักต้นหนึ่งของการรวมกันเป็นสังคมอาเซียน ก็คือ การรวมกันของประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio - Cultural Community: ASCC) เพื่อให้ประชาชนแต่ละประเทศอาเซียนอยู่ร่วมกันภายใต้แนวคิดสังคมที่เอื้ออาทร มีสวัสดิการทางสังคมที่ดี และมีความมั่นคงทางสังคม ดังนั้นภาครัฐควรมีบทบาท กระตุ้นเตือนบอกคนไทยให้เปลี่ยนทิศทางการมอง ปรับวิธีคิดและจิตสำนึก ปรับวิชาการ ปรับเศรษฐกิจโดยรวม นั่นก็คือ ปรับยุทธศาสตร์ชาติ เราควรมีวิสัยยุทธศาสตร์ชาติให้แข่งขันโดยวิจัยให้รู้ว่ากำลังมีอะไรเกิดขึ้นในโลกบ้าง เพื่อเราจะได้วางสถานภาพของประเทศได้ถูก ที่ทำให้เรารักษาบูรณภาพ และดุลยภาพของเราไว้ได้

แท้ที่จริงที่ตั้งทางภูมิวัฒนธรรมของประเทศไทยอยู่ในศูนย์กลางของสุวรรณภูมิ อยู่ท่ามกลางอารยธรรมใหญ่ 2 กระแส คือ อินเดียกับจีน ขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ ทำให้ประเทศไทยอยู่ในฐานะที่จะได้ประโยชน์ และทำประโยชน์อย่างสำคัญ ท่ามกลางกระแสหลัก (megatrends) แห่งจุดเปลี่ยนอารยธรรม ถึงเวลาแล้วที่จะสลัดปมด้อยแห่งชาติที่ถูกมายาคติตะวันตกครอบงำอยู่ หันมาทบทวนคัมภีร์และศักยภาพในรากเหง้าของเราเอง ตื่นรู้ เกิดจิตสำนึกใหม่ สร้างความเข้มแข็งทางสติปัญญา ยกระดับคนไทย และประเทศไทยสู่สภาพใหม่ที่สูงขึ้น การอยู่ในสภาพที่ต่ำทำให้ไม่มีพลังที่จะออกจากหลุมดำแห่งวิกฤตการณ์ (Tantivipawin, 2014) และจะต้องคำนึงด้วยว่า การเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน จะต้องมีการพัฒนาศักยภาพของตนในด้านใดเพิ่มขึ้นบ้าง เพื่อให้สามารถดำรงอยู่และประกอบอาชีพที่ต้องการได้

ผู้สูงอายุกับทุนทางสังคม

1. ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม กับกระบวนการทางสังคมถือเป็นหัวใจสำคัญของการกำหนดมาตรการทางสังคมในการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมได้ ในทางปฏิบัติหากพื้นที่ใดมีทุน

เหล่านี้สูงและมีกระบวนการทางสังคมที่ก้าวหน้าและต่อเนื่อง สังคมนั้นจะเป็นสังคมผู้สูงอายุที่มีพลังในการต่อรองสังคม ผู้สูงอายุมีบทบาทในสังคมสูง ในขณะที่สังคมใดมีทุนน้อยและมีกระบวนการทางสังคมก็น้อยด้วยการขับเคลื่อนทางสังคมก็จะมีข้อจำกัดอย่างมากภายนอกเหนือไปจากมาตรการทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมในแต่ละภูมิภาคและภูมิภาควัฒนธรรมสังคมผู้สูงอายุของไทย มีการใช้ทุนหลายประเภท ในการขับเคลื่อนงานหรือกิจกรรม “ทุน” มีฐานะเป็นทั้งปัจจัยนำเข้า (input) และผลลัพธ์ (outcome) ในกระบวนการทางสังคมของผู้สูงอายุ ทุนที่สำคัญในฐานะที่เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมผู้สูงอายุดังกล่าว ได้แก่ ทุนทางสังคม (social capital) ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ทุนเศรษฐกิจ (economic capital) ทุนธรรมชาติจากการศึกษาของ Tantivipawin (2012) พบว่ามีทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทยอยู่หลายประเภท ได้แก่ 1) เครือข่ายทางสังคมของผู้สูงอายุ 2) การปฏิสังสรรค์ทางสังคม 3) การเข้าร่วมและการเข้าไปเกี่ยวข้องในกิจกรรมทางสังคม 4) ความไว้วางใจ 5) กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ตอบแทน 6) ทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน 7) กิจกรรมร่วมกัน 8) ผู้กระทำที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสังคมของสังคมผู้สูงอายุและทุนมนุษย์ โดยที่ทุนเหล่านี้แสดงออกมาในรูปแบบกฎเกณฑ์ กติกา มีหน้าที่จัดระเบียบและกำหนดความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางสังคมให้ผู้สูงอายุอยู่ร่วมกันได้ และเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนต่าง ๆ ไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว ซึ่งทุนเหล่านี้เชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ คือ เป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน (Tantivipawin, 2014)

2. ทุนทางสังคม เป็นระบบคุณค่าเดิมที่มีอยู่ในโครงสร้างสังคมไทย และเชื่อมโยงเกี่ยวพันอยู่กับกระบวนการทางสังคมของผู้สูงอายุที่สำคัญ ได้แก่ เครือข่ายทางสังคมของสังคมผู้สูงอายุ (social network) การปฏิสังสรรค์ทางสังคม (social interaction) การเข้าร่วมและการเข้าไปเกี่ยวข้องในกิจกรรมทางสังคม

(social involvement) การไว้วางใจ (trust) จารีต (norm) องค์การผู้สูงอายุ (structural and function base) ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ กิจกรรมที่มีเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ต่างตอบแทน (reciprocity) ทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ร่วมกัน (communality) กิจกรรมร่วม (activity) ผู้กระทำที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการทางสังคมของสังคมผู้สูงอายุ (agent) โดยทุนเหล่านี้แสดงออกมาในรูปของกฎเกณฑ์ กติกา ที่ทำหน้าที่จัดระเบียบและกำหนดความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางสังคมให้ผู้สูงอายุอยู่ร่วมกันได้ และเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนต่าง ๆ ไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว

3. ความเป็นชุมชนของสังคมผู้สูงอายุ ทำให้เกิดการกำหนดและการสร้างพื้นที่ทางสังคมบนพื้นฐานระบบความสำนึก ความมีตัวตนของผู้สูงอายุภายในชุมชนของผู้สูงอายุเอง ความเป็นชุมชนปรากฏและเห็นชัดได้จากกระบวนการทางสังคม ดังเช่น การประชุมประจำเดือน การแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญา การเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ การทำกิจกรรมต่าง ๆ การทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ ฯลฯ หรืออาจกล่าวได้ว่าความเป็นชุมชนของสังคมผู้สูงอายุนำไปสู่การกำหนดอัตลักษณ์ (identity) ของผู้สูงอายุหลังจากเกิดเครือข่ายของสังคม เพื่อแสดงออกถึงความรู้ ความคิด และอุดมการณ์ของผู้สูงอายุ สร้างวัฒนธรรมของผู้สูงอายุให้มีตัวตนและมีพลังมากขึ้นในสังคมที่ผู้สูงอายุดำรงอยู่และกลายเป็นปัจจัยที่เสริมยกระดับความเป็นอยู่ของสังคมผู้สูงอายุเตรียมความพร้อมเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมไทยได้ต่อไป

ผลลัพธ์ที่เกิดจากกระบวนการทางสังคมจะถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นทุนหรือปัจจัยนำเข้าใหม่ ๆ ในกระบวนการต่อไปได้อีก เช่น ทุนสัญลักษณ์ที่กลุ่ม/ชมรมมีและใช้เป็นทุนขับเคลื่อนและต่อรองอัตลักษณ์ในกระบวนการทางสังคม ทุนวัฒนธรรมที่ถูกถ่ายทอดจากผู้สูงอายุก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไม่สูญสลายและเผยแพร่ไปสู่บุคคลอื่นได้อีกเป็นจำนวนมากขึ้น

ทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนจะถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในกระบวนการต่อไปอีกข้างหน้า พร้อมกับการสะสมทุนและเกิดการเพิ่มขึ้นของปัจจัยนำเข้า ทุนมนุษย์ที่มีศักยภาพก็จะเพิ่มจำนวนมากขึ้น ซึ่งไม่เพียงเฉพาะมนุษย์ที่เป็นผู้สูงอายุ แต่ทุนมนุษย์ ในที่นี้ หมายถึง ผู้ที่เป็นเพื่อน ชับเคลื่อนจากหน่วยงานต่าง ๆ จะหันมาให้ความสนใจและเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น ผู้สูงอายุที่อยู่ในกระบวนการทางสังคมดังกล่าว จะกลายเป็น “Active Aging” ที่จะหมุนล่อไปสู่การเสริมสร้างพลัง (empowerment) ทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยได้ต่อไป ทั้งนี้ กระบวนการทางสังคมอาจจะต้องอาศัยทุนทางสังคมทางวัฒนธรรม (socio cultural capital) ที่จะนำไปสู่การรวมกลุ่ม กระบวนการทางสังคมเกิดขึ้นภายใต้บริบททางสังคม (social context) บริบททางการเมือง บริบททางวัฒนธรรม และลักษณะทางภูมิณีเวศที่แตกต่างกันของ (Trakulvaranont et al., 2011) กระบวนการทางสังคมที่สำคัญที่สังคมอายุใช้ในการขับเคลื่อนกิจกรรมและเสริมสร้างพลังทางเศรษฐกิจและสังคมไทยในชุมชน ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการดำเนินงาน กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในกลุ่มและนอกกลุ่ม กระบวนการสื่อสาร ตลอดจนกระบวนการต่อรองอัตลักษณ์ และการแลกเปลี่ยนทางสังคม

สรุป

1. สังคมไทยได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงด้านประชากร และ โครงสร้างประชากรที่มีแนวโน้มก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุ (elderly society) และมีการคาดการณ์ว่าจำนวนผู้สูงอายุจะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยในปี พ.ศ. 2564 อาจมีผู้สูงอายุเพิ่มมากกว่าร้อยละ 20 ซึ่งส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตและช่วยเหลือตนเองมากขึ้น

2. ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งของ “ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” (ASEAN Economic Community:

AEC) ซึ่งเป้าหมายของประชาคมอาเซียน คือ ประชาชนเป็นศูนย์กลาง มีสังคมที่เอื้ออาทร มีสภาพความเป็นอยู่เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตที่ประเทศสมาชิกต้องเตรียมความพร้อมและพัฒนาศักยภาพทุก ๆ ด้าน

3. แผนผู้สูงอายุแห่งชาติภายใต้รัฐธรรมนูญ ปี พ.ศ. 2550 มีการดำเนินการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุไทยร่วมกันของรัฐบาลและหลายภาคส่วนใน 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพอนามัย 2) ด้านการศึกษา 3) ด้านที่อยู่อาศัย 4) ด้านส่งเสริมการทำงานและรายได้ และ 5) ด้านบริการสังคมและนันทนาการ

ข้อค้นพบเกี่ยวกับด้านผู้สูงอายุ จากการวิจัยครั้งนี้ พบว่า การพัฒนาหรือส่งเสริมผู้สูงอายุจะมีการเน้นการเสริมสร้างระบบบริการที่จะให้ผู้สูงอายุได้อยู่กับครอบครัวและชุมชนซึ่งการที่ครอบครัวและชุมชนมีการร่วมมือในการจัดหาระบบบริการต่าง ๆ ให้แก่ผู้สูงอายุทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและกฎหมายท้องถิ่นก็จะก่อให้เกิดสวัสดิการที่เหมาะสมแก่ชุมชนได้ (Promotion and Elderly Care Office, 2008) ประเด็นนี้สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง บทบาทภาครัฐในการเสริมสร้างผู้สูงอายุไทยให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมไทยของ Tantivipawin (2012) ที่พบว่า มีทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทย และภาครัฐควรจะต้องมีวิธีการเสริมสร้างผู้สูงอายุให้เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างจริงจังซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้มีการแสดงออกมาในรูปของ กฎเกณฑ์ กติกาที่กำหนดที่จัดระเบียบ และกำหนดความสัมพันธ์ต่าง ๆ ทางสังคมให้ผู้สูงอายุอยู่ร่วมกันได้ และเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนชุมชนต่าง ๆ ไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาวก็จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชาติให้มีความสุข ประเทศชาติมีความสมดุลและยั่งยืนต่อไป การนำมาข้อมูลของผู้สูงอายุไปปฏิบัติ โดยภาพรวมของภาครัฐที่ตระหนักว่าผู้สูงอายุมีคุณค่า คือ เปิดโอกาสต่ออายุราชการสำหรับสาขาวิชาชีพที่ขาดแคลนบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ เช่น แพทย์ ผู้พิพากษา และวิศวกร สำหรับแผนผู้สูงอายุแห่งชาติภายใต้รัฐธรรมนูญ

ปี พ.ศ. 2550 มีการจัดสวัสดิการทางสังคมผู้สูงอายุไทยร่วมกันกับรัฐบาล 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านสุขภาพอนามัย 2) ด้านการศึกษา 3) ด้านที่อยู่อาศัย 4) ด้านส่งเสริมการทำงานและรายได้ และ 5) ด้านบริการสังคมและนันทนาการ (Sukhothai Thammathirat University, 2014) และเริ่มมีนักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่เห็นว่า ผู้สูงอายุไทยในยุคปัจจุบันน่าจะเป็นพลังสามารถทำประโยชน์และเป็นสินทรัพย์ที่มีค่า โดยการนำเสนอว่า ผู้สูงอายุบางส่วนสามารถได้รับการยกย่อง ส่งเสริม และมีบทบาทในการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่สังคมของกระทรวงต่าง ๆ เช่น คุรุสภาของกระทรวงศึกษาธิการ คลังปัญญาผู้สูงอายุและวุฒิสภาของธนาคารสมองของกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาล นโยบายของรัฐด้านผู้สูงอายุและก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุเพื่อให้เกิดสังคมผู้สูงอายุที่มีคุณภาพและเพื่อไม่ให้อัตราการพึ่งพิงของประชากรวัยสูงอายุต่อประชากรในวัยแรงงานมาก จนอาจเป็นภาระต่อการพัฒนาและขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ รัฐควรให้ความรู้กับประชาชนให้ตระหนักถึงความสำคัญ และมีการเตรียมความพร้อมในเรื่องการดูแลตนเอง เช่น ด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และเศรษฐกิจของประชาชน เป็นต้น โดยเริ่มตั้งแต่วัยรุ่นถึงวัยผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นความรู้ความเข้าใจเพื่อก้าวสู่คุณภาพชีวิตที่ดีในวัยสูงอายุ ทำให้เกิดศักยภาพของผู้สูงอายุ เป็นสังคมภูมิปัญญาที่มีประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ และการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ที่มีเป้าหมายที่ประชาชนเป็นศูนย์กลาง ยกกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ดังนั้นการเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอาจรวมไปถึงปัจจัยด้านสังคม ปัญหา สุขภาพจิต และปัญหาสุขภาพร่างกาย ขณะเดียวกันควรมีความร่วมมือกันแก้ปัญหาทั้งภาครัฐและเอกชน ตั้งแต่ระดับ บุคคล ชุมชน และประเทศ

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการปฏิบัติ ในการ นำนโยบายหรือแผนไปปฏิบัติ ในภาพรวมของภาครัฐ ที่ตระหนักว่าผู้สูงอายุเป็นผู้มีคุณค่า แต่ขณะเดียวกัน หน่วยงานภาครัฐในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังมองข้าม โอกาสทองของการนำพลังของผู้สูงอายุไทยมาใช้ประโยชน์ ทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเตรียมความพร้อมการ ก้าวเข้าสู่การเป็นสังคมประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน อย่างมีศักดิ์ศรี การเสริมสร้างปัจจัยแวดล้อมที่ เกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนา รวมทั้งการทบทวนและ ปรับปรุงนโยบาย กฎระเบียบ กฎหมาย รวมถึง วัฒนธรรมบางอย่างที่ขัดขวางการปฏิบัติตามกฎหมาย และระเบียบวินัย เช่น ระบบอุปถัมภ์ที่เป็นอุปสรรค ต่อการพัฒนาทุนมนุษย์ ที่เป็นผู้สูงอายุและทุนทางสังคม เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับ การพัฒนาผู้สูงอายุให้เป็นคนที่มีคุณภาพมีศักยภาพ และมีลักษณะเป็นทุนทางสังคมที่เป็นกระบวนการ

เพิ่มผลิตภาพทางสังคมและการเสริมสร้างคุณลักษณะ ของกลุ่มสังคมผู้สูงอายุไทยให้สามารถพึ่งตนเองได้ ทางเศรษฐกิจ เป็นพลังทางเศรษฐกิจและสังคมที่ เข้มแข็ง และเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาประเทศได้ อย่างมีศักดิ์ศรี รวมทั้งสามารถสร้างความเชื่อมโยงทุน ทางสังคมกับทุนด้านอื่น ๆ ในกระบวนการพัฒนาสังคม ผู้สูงอายุด้านบทบาทของทุกภาคส่วน ทั้งครอบครัว ชุมชน สังคม สถานประกอบการ ภาครัฐและภาคเอกชน ต้องมีความตระหนักร่วมกันในการขับเคลื่อนการพัฒนา ทุนมนุษย์ที่จะช่วยพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เติบโต อย่างมีคุณภาพ รองรับการก้าวสู่ประชาคมอาเซียน ในอนาคตที่มีประชากรในอาเซียนมีการเปลี่ยนแปลง ด้านต่าง ๆ มากมาย เช่น การกระจายตัว ขนาดและ โครงสร้าง อันจะนำไปสู่ปัญหาที่ท้าทายในอนาคต ที่เกี่ยวข้องกับประชากร โดยเฉพาะด้านปัญหาแรงงาน และการเคลื่อนย้ายแรงงาน เป็นต้น

References

- Asean Policy Working Group. (2015). **History of Asean**. Retrieved October 12, 2015 from <http://www.ASEAN web.ac.th>
- Chareonwongsak, K. (2007). **The elderly in Thailand with future economic development**. Retrieved October 22, 2015, from <http://www.Kriengsak.com/Node/1124> (in Thai)
- Chumroenpanich, K. (2006). **Teacher's satisfaction affected personal administration in Municipality School Under Chonburi Province** (Master's thesis). Chachoengsao, Rajabhat Rajanagarindra University. (in Thai)
- Gray, R. et al. (2013). **New concept of older person: the Psycho-Social and Health Perspective**. Bangkok: October Printing Co; Ltd. (in Thai)
- Institute of Geriatric Medicine. (2000). **Patient care guide**. Nonthaburi: Department of Medicine. (in Thai)

- Kongkam, W. (2006). **Elderly welfare**. Bangkok: College of population studies Chulalongkorn University. (in Thai)
- Loylom, L. (2001). **The retirement preparation of elderly in Samutprakarn Province**. Master's Thesis, Samut Prakan, Huachiew Chalkermprakiat. (in Thai)
- National Statistical Office. (2004). **Report on the elderly population survey in Thailand 2004**. Bangkok: Tex & Gernal Publishing Co; Ltd. (in Thai)
- Poomswat, W. (2006). **Research project on the survey and study of Health Status of the elderly in 4 regions of Thailand**. Bangkok: Agricultural Cooperatives of Thailand. (in Thai)
- Promotion and Elderly Care Office. (2008). **Financial result for Fiscal Year 2007**. Bangkok: Ministry of Social Development and Human Security. (in Thai)
- Prompak, C. (2013). Aging Society in Thailand. Bangkok. **Office of the Secretarial of the Senate**. 3(16). (in Thai)
- Trakulvaranont, P & et al. (2011) **Research project on aging and social process: Social measurements for the well-being of Thai Aging Population**. Bangkok: Office of Health Promotion Fund. (in Thai)
- Research and Statistics Office Reinsurance Company Limited. (2013). **Seniority in Asean**. Bangkok: Research and Statistics Office Reinsurance Company Limited. (in thai)
- Sasud, K. (2017). **Factors affecting the quality of life of the elderly in the Eastern Province**. Master's thesis, Chachoengsao, Rajabhat Rajanagarindra University. (in Thai)
- Sukhothai Thammathirat University. (2014). **Knowledge of population economics**. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Publishing house. (in Thai)
- Tantivipawin, P. (2012). **The role of the government in empowering the elderly to be the economic and social forces**. Doctor of Philosophy, Pathum Thani, Rangsit University. (in Thai)
- Tantivipawin, P. (2014). 2015 Asean free trade area in the dimention of the social capital of Thai elderly. **Journal of Graduate Studies Valaya Alongrron Rajabhat University**. 8(1), 228-240. (in Thai)
- United Nation. (2004). **The United Nations principles for the elderly and the elderly' declaration of Thai elderly**. Bangkok: The Secretariat of the Senate. (in Thai)
- Waiwattana, V. (2007). **The relationships between individual and family characteristics and quality of life of the elderly in Surattani Province**. Master's thesis, Bangkok, Sukhothai Thammathirat University. (in Thai)
- Yodpet, S. (2007). **Multi-purpose center for the elderly in the community: mechanisms for sustainability**. Bangkok: Mr. Copy Print. (in Thai)